

L'altre pa de la indústria. La procedència del cotó descarregat al port de Barcelona, 1790-1840

Alex Sánchez i Francesc Valls-Junyent*

Le commerce ne se décourage pas facilement. On lui ferme un débouché, il en cherche un autre.¹

Al llarg del segle XVIII a Catalunya, i molt especialment a Barcelona, s'assistí a un fort desenvolupament de la indústria dedicada a la fabricació de teixits de cotó. Aquest creixement preludià el paper protagonista que aquesta activitat industrial estava cridada a tenir en el procés d'industrialització regional. Ara bé, el desenvolupament de la indústria cotonera a Catalunya i Barcelona requeria inexorablement del recurs al mercat internacional per proveir-se de la matèria primera que manipulava: el cotó. Com és ben conegut, en un primer estadi caracteritzat per la concentració de l'activitat cotonera en les fases del tissatge i l'estampació, el cotó era importat ja filat. Fou el període en què el tràfic d'importació de matèria primera va quedar en mans de comerciants d'origen maltès, atesa la preeminència d'aquella illa mediterrània com a principal centre de proveïment.

El desenvolupament d'una filatura autòctona a partir de finals del segle XVIII va estar lligat a l'articulació de diversos circuits que garantissin l'arribada a Catalunya de cotó en floc. Cal no oblidar, però, que això es va produir en un període –final del segle XVIII i principis del XIX– caracteritzat per una elevada conflictivitat internacional que tingué unes importants conseqüències sobre el desenvolupament de les activitats marítimes i comercials. Quan el 1802 es prohibeix la importació de filats amb l'objectiu de protegir la filatura autòctona ens trobem al bell mig d'aquesta etapa convulsa. Les guerres i bloqueigs marítimes entorpien el comerç i dificultaven la construcció d'unes xarxes de proveïment de cotó en floc prou regulars i estables com per fer possible d'assolir l'objectiu perseguit de la “nacionalització” de la filatura.²

* Centre d'Estudis Antoni de Capmany, Universitat de Barcelona. Aquest article forma part de la recerca que els autors desenvolupen en el marc dels projectes de recerca finançats pel Ministerio de Educación, Cultura y Deporte HAR2012-38920-C02-02 i HAR2012-33298. Els autors són membres del Grup de Recerca Consolidat de la Generalitat de Catalunya 2009-SGR-153.

1. Paraules del ministre plenipotenciari francès a Hamburg el 1807, citades per Silvia MARZAGALLI, *Les boulevards de la fraude. Le négoce maritime et le Blocus continental, 1806-1813*. Bordeaux, Hambourg, Livourne, Lille, Septentrion, 1999, pàg. 96.
2. Jordi NADAL, «La indústria cotonera», dins Jordi NADAL (dir.), *Història Econòmica de la Catalunya Contemporània*, Barcelona, Enciclopèdia Catalana, 1991, vol. 3, pàg. 21.

En aquest article ens proposem de traçar els canvis que van experimentar els circuits de proveïment de cotó, tot intentant de cercar les raons que van motivar-los, al llarg del període crític que va de 1790 a 1840, durant el qual s'assistí a la consolidació i enlairament definitiu del que esdevindria principal ram industrial del país.³ En definitiva, si el carbó ha estat considerat “el pa de la indústria”,⁴ ara voldríem cridar l'atenció sobre aquesta altra matèria primera igualment estratègica per al desenvolupament d'una indústria cotonera moderna.

El principi del final d'una hegemonia: del cotó filat de Malta al cotó en floca d'Amèrica, 1790-1796

Com és ben conegut, durant la major part del segle XVIII, el cotó filat procedent de l'illa de Malta va dominar el mercat majorista barceloní. De fet, la història de la manufactura catalana d'indianes, fins a la dècada de 1790, està estretament vinculada a aquesta matèria primera que arribava principalment al port de Barcelona en vaixells maltesos, però que tenia un origen més plural. Si bé és cert que Malta es va especialitzar al llarg del segle XVIII en el conreu i la filatura del cotó, la seva producció era insuficient per atendre les necessitats creixents de fibra derivades del ràpid desenvolupament de la manufactura cotonera catalana. Per això, tot fa pensar, com ha posat en relleu Eloy Martín Corrales, que una part substancial dels filats comercialitzats a Catalunya com si fossin d'origen maltès, en realitat era cotó de Llevant que els comerciants maltesos compraven a Egipte i Turquia per filar-lo a l'illa. Fins i tot podria molt ben ser que l'adquirissin ja filat, sobretot en moments de gran demanda, en ports com Marsella, abans de enviar-lo a Barcelona sota la denominació de “maltès”. Aquesta pràctica responia a criteris econòmics, però es veia afavorida també per raons sanitàries, polítiques i reli-

3. No hi ha cap treball sistemàtic sobre la procedència del cotó arribat a Barcelona i l'articulació i funcionament del mercat cotoner a la capital catalana. No obstant, sí que disposem d'un conjunt d'investigacions que ofereixen importants referències sobre tema: Josep M. DELGADO, *Cataluña y el sistema de libre comercio (1778-1818): una reflexión sobre las raíces del reformismo borbónico*, Barcelona, Universitat de Barcelona, 1982, tesi doctoral, 3 vol.; «La industria algodonera catalana (1776-1896) y el mercado americano. Una reconsideración», *Manuscrits*, 7 (1988), pàg. 103-116; i «De la filatura manual a la mecànica. Un capítol del desenvolupament de la indústria cotonera a Catalunya (1749-1814)», *Recerques*, 23 (1990), pàg. 161-179; Josep M. FRADERA, *Crisi colonial i mercat interior, 1814-1837. Les bases comercials de la indústria catalana moderna*, Barcelona, Universitat Autònoma de Barcelona, 1983, tesi doctoral, 3 vol.; Joan Carles MAIXÉ, «El mercado algodonero y la producción industrial en Cataluña (1780-1790)», *Pedralbes*, 8-1 (1988), pàg. 365-384; i «De la dependencia maltesa al triunfo de la hilatura catalana. El comercio catalano-maltés, 1780-1800», dins *Actas del primer Coloquio Internacional Hispano-Maltés de Historia*, Madrid, Ministerio de Asuntos Exteriores, 1991, pàg. 177-226; Eloy MARTÍN CORRALES, «Comerciantes malteses e importaciones catalanas de algodón (1728-1804)», dins *Actas del primer Coloquio Internacional Hispano-Maltés...*, pàg. 119-162; i *Comercio de Cataluña con el Mediterráneo musulmán (siglos XVI-XVIII)*, Barcelona, Bellaterra, 2001; Carlos MARTÍNEZ SHAW, «Del gran comercio al pequeño comercio. El comercio entre Cataluña y Malta, 1808-1823», dins *Actas del Primer Coloquio Internacional Hispano Maltés...*, pàg. 227-241; i «Entre Orient et Occident. L'approvisionnement en coton et l'industrialisation de la Catalogne», dins J. BOTTIN i N. PELLEGRIN (ed.), *Échanges et cultures textiles dans l'Europe pré-industrielle*, annex núm. 12 de la *Revue du Nord*, 1996, pàg. 227-245; Àlex SÁNCHEZ, «L'estructura comercial d'una fàbrica d'indianes barcelonina: Joan Rull i Cia (1790-1821)», *Recerques*, 22 (1989), pàg. 9-24; James THOMSON, «The Spanish trade in American cotton: atlantic synergies in the Age of Enlightenment», *Revista de Historia Económica*, XXVI-2 (2008), pàg. 277-313; Francesc VALLS JUNYENT, *La Catalunya atlàntica. Aiguardent i teixits a l'arrencada industrial catalana*, Vic, Eumo, 2004, pàg. 371-397.
4. Tal com feia, per exemple, el polifacètic Melchior de Palau en la seva *Oda al carbó de piedra*, on cantava: «Nunca su brillo me turbó el sosiego [referint-se al diamant], / mas del pan de la industria a la excelencia / fervido canto de mi lira entrego» (Melchior DE PALAU, *Poesías y cantares*, Barcelona, Imp. de J. Pons, 1892, pàg. 41-45).

gioses com ara les vinculacions de l'Ordre de Malta amb la Corona espanyola, el caràcter d'enclavament catòlic enfront de l'Islam a la Mediterrània i les mesures de protecció davant les epidèmies de què disposava l'illa.⁵

Ara bé, la bona acceptació del cotó maltès pels fabricants barcelonins rau principalment en els avantatges que els suposava aquesta font d'aprovisionament. No sols, com han assenyalat Ramon Grau i Marina López, per l'estalvi de costos que representava no haver d'incorporar a les seves fàbriques la fase de la filatura, sinó també per les bones condicions que, sobretot en termes de finançament, els oferien els comerciants maltesos. A pesar de les queixes per la mala qualitat o l'elevat preu que de forma recurrent expressaven els fabricants d'indianes de la ciutat, l'èxit del cotó maltès radicava en una oferta molt adaptable a les fluctuacions de la conjuntura.⁶ Això explica que, malgrat els intents d'acabar amb el seu monopoli, el protagonisme del cotó maltès es mantingués en el mercat barceloní pràcticament fins al 1796. La irrupció del cotó en floca procedent de les colònies americanes a partir de mitjans de la dècada de 1780 no va acabar amb el predomini del cotó filat maltès, tal com posen de manifest les dades disponibles aplegades a la *Taula 1*. Durant el trienni de 1783 a 1785, la mitjana anual de filats importats pel port de Barcelona –de la que els maltesos representaven més del 90%– fou de 1.407.000 lliures, mentre la mitjana de cotó en floca se situà en 662.000. La mitjana de les importacions de cotó en floca en

Taula 1. Importacions de cotó pel port de Barcelona, 1783-1804
(en milers de lliures de pes)

ANY	FILAT	%	FLOCA	%
1783	1.416	70,3	599	29,7
1784	1.360	68,9	614	31,1
1785	1.446	65,1	775	34,9
1792	1.917	65,4	1.002	34,6
1793	1.535	56,9	1.158	43,1
1795	1.862	63,4	1.075	36,6
1804			3.120	100

Fonts: **1783:** *Gazeta de Madrid*, 12-XI-1784. **1784:** MAIXÉ, «El mercado algodonero...», pàg. 376, per les importacions de cotó filat; THOMSON, «The Spanish trade in American cotton...», pàg. 300, per les importacions de cotó en floca americana (dades per al conjunt d'Espanya). **1785:** Dades de la Dirección General de Rentas d'importació de cotó a Espanya, recollides per DELGADO, *Catalunya i el sistema de llibre comerç*..., vol. 1, pàg. 416 i 418. **1792:** *Balanza del comercio de España con las potencias extranjeras en el año 1792 dispuesta en la sección segunda del Departamento del Fomento General del Reyno*, Madrid, Imprenta Real, 1803; PIERRE VILAR, *Catalunya dins l'Espanya moderna*, Barcelona, Edicions 62, 1964, vol. IV, pàg. 594-595, per les importacions de cotó d'Amèrica pel port de Barcelona. **1793:** Balança del comerç barceloní, a VILAR, *Catalunya*..., pàg. 130-138. **1795:** Antonio MATILLA TASCÓN, *Balanza del comercio exterior de España en el año 1795*, Madrid, Fábrica Nacional de Moneda y Timbre, 1965; VILAR, *Catalunya*..., pàg. 661-662, per les importacions de cotó d'Amèrica pel port de Barcelona. **1804:** BC-AJC, B-91, *Copiador de cartas*: A Miguel José de Azanza, 9-IV-1808. Com a criteri general, hem considerat que, donada la concentració de l'activitat cotonera a Catalunya i Barcelona, pràcticament la totalitat de les importacions netes de cotó a Espanya era destinades al consum de les fàbriques catalanes.

5. MARTÍN CORRALES, *Comercio de Cataluña con el Mediterráneo*..., pàg. 372-383.

6. Ramon GRAU i Marina LÓPEZ, «Empresari i capitalista a la manufactura catalana del segle XVIII. Introducció a l'estudi de les fàbriques d'indianes», *Recerques*, 4 (1974), pàg. 25-33. També: Àlex SÁNCHEZ, «Los inicios del asociacionismo empresarial en España: la Real Compañía de Hilados de Algodón de Barcelona, 1772-1820», *Hacienda Pública Española*, 108-109 (1987), pàg. 254-257.

els tres anys per als quals tenim dades a la dècada de 1790 (1792, 1793 i 1795) permet de constatar un augment molt significatiu respecte als anys 1783-1785. De tota manera, aquest increment no serà suficient per desplaçar del mercat barceloní el cotó filat, que també mostra un creixement respecte als anys vuitanta, encara que molt més modest que el registrat per la floca.

En definitiva, l'increment de les importacions en floca durant els anys posteriors a 1790 i anteriors a l'esclat de la guerra amb Anglaterra el 1796, més que desplaçar la importació de filats, va servir per augmentar l'oferta global de cotons en un context de creixement de la demanda derivat de l'expansió que experimentava el sector. En aquest sentit, la novetat més significativa als primers anys de la dècada de 1790 no rau tant en el desplaçament abans esmentat com en la diversificació creixent dels punts de procedència del cotó filat. A la tradicional, per bé que residual, presència de cotó filat de Llevant, es van sumar els filats d'Anglaterra, Suïssa i, en menor mesura, França. Tots junts no representaven, si fem cas de les dades extretes dels llibres dels corredors de canvis recollides a la *Taula 2*, més enllà d'un 8%, encara que podem considerar-la com una proporció suficient per mostrar la versatilitat i capacitat d'adaptació del mercat barceloní als canvis de conjuntura.

Taula 2. Principals procedències del cotó filat venut pels corredors de canvis de Barcelona, 1780-1804 (en percentatge sobre el volum total)

Anys	Malta	Anglaterra i Suïssa	Catalunya	Sense esp.
1780-1796	91,7	3,8	0,3	4,2
1797-1801	76,6	13,4	6,2	3,8
1802-1804	27,6	66,1	3,5	2,8

Fonts: Les dades procedeixen dels llibres de quatre corredors de canvis de la ciutat: Josep Just i Anglada, vol. II-V (1780-1796); Rafael Valldeljuli, vol. 134 i 135 (1780-1802); Josep Parés i Costa, vol. 399 (1792-1807); Bruno Tramullas, sèrie 10, vol. 2319-2331 (1799-1821). La consulta d'aquesta documentació es va fer en el seu moment l'Arxiu Històric de la Cambra de Comerç de Barcelona. Actualment els llibres del corredor Just i Anglada es poden consultar a l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Desconeixem la localització actual de la resta.

El recurs a filats diferents dels de Malta, de més qualitat i un preu que podia doblar el del cotó maltès, responia tant a la voluntat dels fabricants de produir indians de gamma alta com a la necessitat de buscar fonts alternatives de proveïment en moments de dificultats de cara a garantir una regularitat en el proveïment. No sembla casualitat que un dels fabricants més importants de Barcelona, Joan Rull, iniciés justament les seves compres de cotó filat suís coincidint amb la guerra contra la Convenció Francesa de 1793-1795 i les incrementés en esclatar la guerra amb Anglaterra el 1796, moment en què va deixar de comprar filats anglesos i els substituï per francesos. Aquests filats d'origen europeu continental suposaven més d'un terç, exactament el 36,5%, del valor total del cotó filat comprat per l'empresa entre 1791 i 1800.⁷

Ara bé, més enllà de la diversificació en les importacions de filats que va poder produir-se en aquestes circumstàncies especials de la darrera dècada del

7. SÁNCHEZ, «L'estructura comercial d'una fàbrica d'indianes barcelonina...», pàg. 14-17.

segle XVIII, cal tenir ben present que l'important cost que suposava per al país el monopoli maltès, unit a la política mercantilista que impulsava la Monarquia espanyola, interessada a reforçar el seu control sobre les colònies, van propiciar que ja des de finals de la dècada de 1760 s'intentés reduir aquella dependència i potenciar el consum del cotó de l'Amèrica colonial. Ni les experiències particulars dels fabricants ni la creació de la Companyia de Filats de Cotó el 1772 no van ser suficients per impulsar la filatura al Principat, i la presència del cotó americà al mercat barceloní va ser molt escassa fins a la fi de la Guerra de la Independència dels Estats Units.⁸ El restabliment de la normalitat comercial a partir de 1783 va suposar l'inici d'un gran cicle de creixement per a la manufactura cotonera catalana que es va allargar fins el 1796 i que va recolzar en bona mesura sobre l'estampació de teles de lli importades del nord d'Europa i reexportades a la colònies, mentre que la producció d'indianes s'orientava majoritàriament cap el mercat interior espanyol.⁹

Al caliu de aquesta conjuntura expansiva, la presència del cotó provinent de les colònies americanes va anar augmentant de forma significativa. No va ser un procés fàcil ni ràpid. Com deien els propis fabricants, el problema, als anys vuitanta, era «la escasez, el subido precio y la poca limpieza con que vienen los algodones en rama de nuestra América».¹⁰ Amb tot, la implantació va fer passes decidides ja en aquests anys. Com hem vist, des d'una mitjana anual de 666.000 lliures a la dècada de 1780 es va passar a 1.078.000 a la primera meitat dels noranta: un increment de prop del 62%. El primer impuls en aquesta direcció el va donar la Companyia de Filats, reconstituïda justament el 1783 amb el doble objectiu de satisfer els interessos de la Monarquia pel cotó de les colònies i de combatre el monopoli maltès i que, de manera més decidida, va fomentar en règim d'indústria domèstica la filatura del cotó americà a Catalunya.¹¹ Entre 1783 i 1799, la Companyia va comprar més d'un milió de lliures de cotó, del qual el 68% en els primers set anys, per fer-lo filar en més de 67 pobles de l'interior del Principat.¹² A partir d'aquests moments, la filatura es va convertir en una oportunitat de negoci que va interessar molts empresaris particulars, entre els quals destacats fabricants d'indianes de Barcelona. Un d'ells va ser Erasme

8. Sobre aquestes primeres passes del cotó en floca americà en el mercat barceloní vegeu Antonio Miguel BERNAL, «Cotó americà per Catalunya (1767-1777)», dins *Actes de les Segones Jornades d'Estudis Catalano-Americans*. Maig 1986, Barcelona, Generalitat de Catalunya, 1987, pàg. 207-215. També: José M. OLIVA, «El cotó americà en la primera fase de la indústria moderna de Catalunya», dins *Actes de les Segones Jornades...*, pàg. 165-172.

9. Sobre l'estampació de teles de lli i l'orientació dels mercats: Jordi NADAL, «Sobre l'entitat de la indianeria barcelonina del set-cents. Nota suggerida per la lectura d'un article d'Alexandre Sánchez», *Recerques*, 24 (1991), pàg. 183 i 185; Alex SÁNCHEZ, «La indianeria catalana: ¿mito o realidad?», *Revista de Historia Industrial*, 1 (1992), pàg. 213-232; i VALLS, *La Catalunya atlàntica...*, pàg. 230-252.

10. BCAJC (Biblioteca de Catalunya, Arxiu de la Junta de Comerç), Fons Gònima, L.18, *Copiador de cartas de la Compañía de Hilanzas de Algodones de las Fábricas de Barcelona: 22-I-1785*.

11. Sobre l'extensió de la filatura de cotó a l'interior de Catalunya en els anys finals del segle XVIII i els primers del XIX: Josep M. TORRAS i RIBÉ, «Trajectòria d'un procés d'industrialització frustrat», *Miscellanea Aqualatensis*, 2 (1974), pàg. 179-180; Enric TELLO, «La filatura domèstica del cotó a l'interior de Catalunya. L'exemple de la Segarra (1770-1824)», *Estudis d'Història Econòmica*, 1-1 (1987), pàg. 93-106; Yosito OKUNO, «Entre la llana i el cotó. Una nota sobre l'extensió de la indústria del cotó als pobles de Catalunya en el darrer quart del segle XVIII», *Recerques*, 38 (1999), pàg. 47-76; Àngels SOLÀ PARERA, *Aigua, indústria i fabricants a Manresa (1759-1860)*, Manresa, Centre d'Estudis del Bages, 2004, especialment pàg. 63-107; i Llorenç FERRER ALÓS, *Sociologia de la industrialització. De la seda al cotó a la Catalunya central (segles XVIII-XIX)*, Barcelona, Fundació Noguera, 2011, pàg. 153-287.

12. BCAJC, Fons Gònima, L.10, *Libro de Almazén de la Compañía de Hilanzas de Algodón de las Fábricas de Barcelona*.

de Gònima, el més important fabricant d'indianes i llenços pintats de la ciutat, que des de finals dels anys vuitanta va apostar decididament per la filatura amb cotó americà. Sense renunciar a la utilització de cotó ja filat (cal suposar que predominantment maltès), que, com mostra la *Taula 3*, representava entorn d'un 58% del total de fibra que va comprar entre 1785 i 1796 mitjançant els

Taula 3. Cotó comprat per Erasme de Gònima per mitjà dels corredors de canvis de Barcelona, 1785-1817 (en lliures de pes)

Anys	Filat	%	Mitj. anual	Floca	%	Mitj. anual
1785-1789	34.944	59	6.889	24.492	41	4.898
1790-1796	195.546	58	27.935	140.660	42	20.094
1797-1801	98.046	38	19.609	162.500	62	32.500
1802-1804	5.798	6	1.933	97.318	94	32.439
1805-1808				95.895	100	23.974
1814-1817				51.272	100	12.818

Fonts: BC- AJC, Fons Gònima, Caixa 20/1-12.

corredors de canvis de Barcelona, l'adquisició de cotó en floca va ser cada cop més important a partir de 1790. Aquesta fibra era convertida en fil primer per mitjà de filadors particulars de poblacions properes a la capital i, a partir de 1793, a la fàbrica de filats que va instal·lar a Barcelona.¹³

Es difícil d'establir amb certa precisió la procedència geogràfica d'aquest cotó fluix, que incrementà la seva presència en el mercat majorista barceloní al llarg dels anys vuitanta i noranta del segle XVIII, ja que les fonts són escasses i la informació conté importants buits. No obstant això, si tenim en compte el nombre de vaixells entrats al port de Barcelona que declaren que porten "cotó" sense més especificacions (*Taula 4*), tot suggereix que Colòmbia i Mèxic, a través dels ports de Cartagena d'Índies i Veracruz, van ser els principals orígens del cotó procedent de l'Amèrica colonial consumit a Barcelona, molt per sobre de Veneçuela, que no va ser habilitada per al comerç lliure fins el febrer de 1789.¹⁴ Entre 1783 i 1793, el nombre de vaixells que van arribar a la ciutat amb cotó americà va augmentar substancialment, triplicant la seva representació (del 21% al 64%). L'increment va afectar tant els que venien directes des d'Amèrica (que passen de 2 a 15) com els que ho feien amb escales a Alacant, Cadis o Màlaga (que ho fan de 4 a 12). Dels 15 comptabilitzats el 1793, 8 venien de Veracruz, 4 de Cartagena d'Índies, 1 de Cumanà, 1 de l'illa de Cuba i 1 de la Guaiana. Tres anys més tard, el 1795, la proporció s'havia capgirat clarament en favor de Cartagena d'Índies sobre Veracruz (8 a 4).

13. Sobre Erasme de Gònima: Reis FONTANALS, «Erasme de Gònima, l'Oberkampf català», dins Àlex SÁNCHEZ (coord.), *La indústria de les indianes a Barcelona, 1730-1850*, Barcelona, Ajuntament de Barcelona (*Barcelona Quaderns d'Història*, 17), 2011, pàg. 221-236; i també M. Luz RETUERTA JIMÉNEZ, *La fam de terra dels fabricants de Barcelona. El cas d'Erasme de Gònima al Baix Llobregat 1790-1821*, Sant Feliu de Llobregat, Edicions del Llobregat, 2010.

14. Miquel IZARD, «Comercio libre, guerras coloniales y mercado americano», dins Jordi NADAL i Gabriel TORTELLA (ed.), *Agricultura, comercio colonial y crecimiento económico en la España contemporánea*, Barcelona, Ariel, 1974, pàg. 313.

Taula 4. Procedència dels vaixells arribats a Barcelona amb càrrega de cotó

	1783	1787	1793	1797	1804	1805	1815	1819	1824	1827	1835	1840
EUROPA												
Anglaterra							2	3	16	39	2	2
França	9	11	1					24	36	65	3	20
Itàlia	5	7	1				2	2	29	14	3	
Malta	9	9	10	9			1	1				
Portugal					5		31	64	47	14	2	
Altres									3	2		2
Total	23	27	12	9	5	0	36	94	131	134	10	24
AMÈRICA												
Brasil							3	1			27	11
Colòmbia			4	1	2		2	6				
Cuba	1	1	1		2			6	3	9	21	140
Estats Units					1	1		1			4	
Mèxic			8					2				
Puerto Rico							1		4	3	13	46
Veneçuela			2		4		6	3				
Altres	1	5					1		1			
Total	2	6	15	1	9	1	13	19	8	12	65	197
ESPANYA												
Alacant	3	6	5									
Cadís	1	2	3	2	1	2	88	30	39	2	3	9
Eivissa		1	1		3	3	2	4				
Maó							6	3				
Màlaga			4		1	1						
Motril					30	16	32	39	30	28	38	27
Palma						3	2					
Altres		1	2		3	3	1		18	17	16	18
Total	4	10	15	2	38	28	131	76	87	47	57	54
TOTAL GENERAL	29	43	42	12	52	29	180	189	226	193	132	275

Fonts: per als anys 1783 i 1787 les dades provenen de J. C. MAIXÉ, «El mercado algodonero y la producción industrial en Cataluña (1780-1790)», *Pedralbes*, 8-1, 1988, pàg. 378-384; per als anys 1824 i 1827 vegeu el peu de la *Taula 10*; per a la resta d'anys, elaboració pròpia a partir de la informació sobre el moviment de vaixells del port de Barcelona publicada diàriament pel *Diario de Barcelona* en aquests anys.

Les conclusions que es desprenen d'una informació aproximativa com són les arribades de vaixells al port de Barcelona es veuen confirmades per les dades més precises de les balances disponibles per al conjunt d'Espanya per als anys 1792 i 1795. Aquesta informació (*Taula 5*) mostra la importància cabdal del cotó colombià en el mercat barceloní, ja que representa entre un quart i un terç del total de fibra, tant filada com en floca, entrada a la ciutat, així com el retrocés del cotó mexicà i la irrupció del veneçolà, que adquirirà molta rellevància, com veurem, als primers anys del segle XIX.

Finalment, també les referències qualitatives de què disposem confirmen el pes del cotó colombià en aquests anys. La Companyia de Filats, que el 1783 havia analitzat totes les possibilitats a l'hora de proveir-se de cotó en floca, conside-

Taula 5. Procedència del cotó arribat al port de Barcelona segons les balances de comerç de 1792 i 1795 (en milers de lliures de pes)

	1792	%	1795	%
FILAT				
Malta	1.658	59,1	1.765	59,9
Anglaterra	62	2,2	28	0,9
França	194	6,9		
Itàlia			6	0,2
Suïssa			61	2,2
Turquia	4	0,1		
FLOCA				
Colòmbia	667	23,7	948	32,2
Cuba	8	0,3	51	1,7
Mèxic	216	7,7	16	0,6
Portugal			7	0,2
Veneçuela			59	2,1
TOTAL	2.809	100	2.941	100

Fonts: les citades a la Taula 1.

rant tant les mediterrànies com les americanes, es va decantar pel colombià expedit des de Cartagena. Un cotó que en bona mesura es pagava amb les teles de lli estampades (i també amb aiguardent) que la Companyia adquiria als seus socis per vendre-les a Amèrica. Era una pràctica habitual dels fabricants d'indianes i dels comerciants “americanos” de Barcelona, com explicava el 1804 la Junta de Comerç quan, referint-se als bons temps del comerç colonial, afirmava que a Cartagena d'Índies anaven cada any més de 100.000 peces de teles pintades «con retorno y pago en algodón», mentre que a Caracas, Cumanà i Puerto Cabello ho feien 40.000 peces que servien per comprar «cacao, añil y algodón».¹⁵

Guerres i cotons. L'impacte de les crisis del canvi de segle en el mercat de cotó de Barcelona, 1797-1814

L'any 1797 inaugurà una etapa crítica, que havia de durar divuit anys, en la qual la política internacional de la Monarquia espanyola interferí profundament en l'economia del país. Tres guerres pràcticament seguides –amb Anglaterra entre 1797-1801 i 1805-1807 i amb França entre 1808 i 1814–, només interrompudes per un breu període de pau i normalitat (1802-1804), van suposar el tancament de rutes comercials, la caiguda dels intercanvis mercantils i el descens de la producció manufacturera, posant en greus dificultats empreses i negocis.¹⁶

15. BC-AJC, Fons Gònima, B91, *Copiadore cartas*: A Miguel José de Azanza, 9-IV-1808.
16. Sobre aquesta conjuntura: Josep M. DELGADO RIBAS, «El impacto de las crisis coloniales en la economía catalana (1787-1807)», dins Josep FONTANA (ed.), *La economía española al final del Antiguo Régimen. III. Comercio y colonias*. Madrid, Alianza Editorial, 1982, pàg. 99-169.

L'impacte d'aquests conflictes sobre la manufactura cotonera catalana fou profund i de llarg abast. La crisi va ser intensa i provocà una important caiguda de la inversió, el tancament de nombroses fàbriques i, conseqüentment, una forta reducció de l'ocupació. Però, de totes maneres, també va ser un temps creador. Les dificultats per comerciar amb les colònies i la impossibilitat de mantenir els vincles mercantils amb el nord d'Europa pel bloqueig marítim britànic van obligar a una reorientació productiva de les fàbriques catalanes, que abandonaren l'estampació de teles de lli destinades al mercat americà i orientaren cada vegada més la seva producció cap al mercat interior espanyol, amb les indies com a producte principal. La necessitat de reduir costos per poder competir amb avantatge va obligar a apostar decididament per potenciar la filatura i incorporar el canvi tecnològic.¹⁷

La primera crisi, que es desenvolupà entre 1797 i 1801, va marcar la pauta de tot el període. El bloqueig marítim anglès va posar en serioses dificultats la navegació i els intercanvis mercantils del Principat i provocà un descens pronunciat de les importacions de cotó. Un dels àmbits que primer i més intensament es van veure afectats pels conflictes bèl·lics va ser el de les importacions de cotó pel port de Barcelona. L'enfonsament del cotó filat, en especial el maltès, abans fins i tot de la prohibició d'importar filats dictada el 1802, i les greus dificultats per arribar a Barcelona del cotó en floca de les colònies van obligar a diversificar les fonts de proveïment.

No disposem de dades generals del moviment de la Duana, però sí d'altres indicadors que mostren perfectament el que va passar. Els llibres dels corredors de canvis permeten una bona aproximació a l'evolució de les vendes i dels preus, i tant en un cas com en l'altre les xifres són contundents. Les vendes de cotó filat a Barcelona van caure en un any, entre 1796 i 1797, un 92%, mentre que les de cotó en floca ho van fer en un 79%. Alhora, el 1797 els preus s'enfilaven amb una pujada respecte de la mitjana de la primera meitat dels anys noranta del 17% en el cas del cotó filat de Malta –seguint la tendència iniciada durant la guerra contra els francesos entre 1793 i 1795– i del 43% en el cotó en floca americà. Un altre indicador significatiu són els vaixells arribats amb cotó al port de Barcelona, que van caure un 72% si comparem l'any 1797 amb el 1793. La carestia de cotó i els alts preus també estan presents en la correspondència dels fabricants, com posa en relleu la d'Erasme de Gònima, que ja el gener de 1797 constata que «todos los días sube el algodón y lo peor de todo [es] que en el día no lo hay», i el febrer de 1799 observava que «en cosa de veinte días se aumentó el precio del algodón un 30%, y, si no viene, no lo habrá a ningún precio».¹⁸

La conseqüència probablement més espectacular de la crisi va ser la ràpida substitució del filat maltès per l'autòcton (fet a partir de cotó fluix americà) que va tenir lloc entre 1797 i 1802. El procés té a veure tant amb els problemes que va patir Malta durant la primera guerra napoleònica, com amb els avenços que havia fet la filatura a Catalunya des de mitjans dels anys vuitanta. En efecte, l'o-

17. Àlex SÁNCHEZ, «Crisis económica y respuesta empresarial. Los inicios del sistema fabril en la industria algodonera catalana, 1797-1839», *Revista de Historia Económica*, XVIII-3 (2000), pàg. 485-523; James THOMSON, «Explaining the 'take-off' of the Catalan cotton industry», *Economic History Review*, LVIII-4 (2005), pàg. 701-735.

18. BC-AJC, Fons Gònima, L.20, *Copiadore de cartas*: 21-I-1797 i 27-III-1799.

cupació de la illa, primer pels francesos, el 1798, i el 1800 pels anglesos, va reduir de forma dràstica l’oferta de filats maltesos a Barcelona. Les vendes de cotó fetes pels corredors de canvis (*Taula 6*) mostren com d’una mitjana anual de cotó filat,

Taula 6. Vendes de cotó pels corredors de canvis de Barcelona, 1780-1808 (mitjanes anuals en milers de lliures de pes i percentatge sobre el total)

ANYS	COTÓ FILAT	%	COTÓ FLOCA	%
1780-1796	155,4	65	82,6	35
1797-1801	41,8	41	60,1	59
1802-1808	4,3	2	244	98

Fonts: les citades a la *Taula 2*.

majoritàriament maltès, de 155.400 lliures en els anys 1780-1796 es passa a 41.800 lliures entre 1797 i 1801: una caiguda del 64%.¹⁹ Aquest descens va preparar el camí cap a la prohibició d’importar cotó filat dictada per Reial Decret de 6 de novembre de 1802. Això no va suposar la desaparició total de filats estrangers en el mercat barceloní, com posa de manifest la documentació dels corredors de canvis, però sí que la seva presència esdevingué purament testimonial i ja no dominada pels maltesos sinó pels anglesos, que es van introduir en el mercat barceloní durant el breu període de pau i normalitat marítima i comercial de 1802-1804. Només la situació excepcional de la Guerra del Francès va permetre als vaixells maltesos (14 entre 1809 i 1811 i 4 entre 1813 i 1814) tornar a portar cotó filat en quantitats significatives al port de Tarragona.²⁰

Ara bé, la substitució definitiva del cotó filat maltès pel cotó en floca procedent de les colònies americanes no va ser fàcil, atès que es va haver de produir en un context d’importants entrebancs en la navegació atlàntica degut al conflicte bèl·lic. Les dificultats, però, no van provocar, almenys inicialment, canvis significatius en les procedències, que, com mostren les dades dels corredors de canvis (*Taula 7*), van continuar dominades pel cotó colombià (32,7%). És cert que el per-

Taula 7. Principals procedències del cotó en floca venut pels corredors de canvis de Barcelona entre 1780 i 1821 (en percentatges sobre el volum total)

Anys	Amèrica (sense especificar)	Colòmbia	Veneçuela	Brasil	Pròxim Orient i Índia	Motril	Altres
1780-1796	91,6	1,4	1,4				5,6
1797-1801	37,1	32,7	0,6	6,7	7,3	7,3	8,3
1802-1804	18,2	24,3	36,5	4,4	4,8	10,7	1,1
1805-1808	3,9	21,5	21,8	13,2		36,4	3,2
1814-1821	4,5	1,1	3,3	73,3	7,3	4,4	6,1

Fonts: les citades a la *Taula 2*.

19. Aquesta important reducció de la presència dels filats maltesos és encara més significativa si tenim en compte la presència creixent aconseguida a Barcelona durant aquests anys pels filats suïssos, anglesos o francesos, tal com hem constatat en l’apartat precedent. Vegeu els comentaris que es fan en el text a la *Taula 2*.
20. MARTÍNEZ SHAW, «Del gran comercio al pequeño comercio...», pàg. 229 i apèndix.

centatge de cotó de les colònies sense origen conegut és encara molt important durant aquest període (37,1%), i això ens obliga a ser prudents en les conclusions. Però fins i tot acceptant que, molt probablement, aquest percentatge d'origen indeterminat amaga dues tendències importants que es confirmaran a partir de 1802, com són el descens del cotó mexicà i, sobretot, la irrupció del veneçolà, la preponderància del cotó procedent de Cartagena d'Índies sembla clara, almenys fins a principis del XIX.

Però la gran novetat que va aportar la crisi fou la diversificació de l'oferta de cotó en el mercat barceloní, amb l'aparició per primera vegada dels cotons procedents de Brasil, dels Estats Units i de Motril i la revitalització del de Llevant. Una presència que arranca amb força en aquests anys i que es consolida, sobretot en el cas del cotó de Pernambuco i del de Motril, molt ràpidament. Les primeres vendes de cotó brasiler a la ciutat, que coneixem a través dels corredors de canvis, són justament de 1798 i s'acceleren en els anys següents fins a conquerir una gens menyspreable quota de mercat del 6,7% entre 1797 i 1801. Per la seva banda, el cotó de Motril arriba el 1800 i té un èxit fulgurant. En tan sols un any i mig aconseguí una quota de mercat superior al 10% (10,7% per al trienni 1802-1804). Cal recordar que la primera gran plantació cotonera de Motril data precisament del 1796²¹ i que, tal com assenyala Rojas Clemente, la progressió d'aquest conreu a la vega granadina en els anys següents estigué directament relacionada amb les dificultats en el tràfic i el comerç marítim derivades de la conjuntura política internacional.²²

Més difícil de documentar és el cas del cotó nord-americà. No tenim cap referència quantitativa que mostri l'entitat de la seva presència a Barcelona i només podem suposar que aquesta s'amaga dins el 8,3% de cotó americà l'origen geogràfic concret del qual no hem pogut determinar. Però que el cotó dels Estats Units ja estava present a Barcelona en aquests moments ho prova el fet que el juny de 1800 Erasme de Gònima va comprar per 19.908 lliures catalanes una gran partida de 200 quintars de cotó procedent de Nova York. Molt possiblement aquesta primera aparició en el mercat barceloní de cotons nord-americans estigui relacionada amb l'increment de la presència de vaixells d'aquella bandera que, pel fet de ser considerats neutrals, jugaren un paper molt rellevant en el transport transatlàntic durant els anys de la guerra.²³

21. Juan PIQUERAS, «El fomento de plantas textiles en la España ilustrada. Una visión espacial», *Cuadernos de Geografía*, 50 (1991), pàg. 260; Juan Luis CASTELLANO CASTELLANO, *Luces y reformismo. Las Sociedades Económicas de Amigos del País del Reino de Granada en el siglo XVIII*, Granada, Diputación Provincial de Granada, 1984, pàg. 301-303.

22. Textualment afirmava: «Interrumpido el tráfico de esta parte del mundo, y cerrado el mercado de Malta por los acontecimientos de la guerra, suspendida a la esportacion de Esmirna y demás plazas de Turquía con motivo de la peste; apenas quedava otro recurso a los catalanes para alimentar sus telares sinó el algodón de Motril, y empezaron a pagarlo a precio extraordinario». A partir de 1800 la progressió del conreu fou molt ràpida: «en el año 1800 se cogieron ya más de doce mil arrobas de algodón en mil setecientos ochenta y un marjal; en el de 1802 cubría el arbolillo advenedizo cinco mil marjales». Aquesta expansió va anar en detriment del que havia estat el conreu tradicional de la vega, la canya de sucre, de manera que el 1804 «apenas se cultivaban más cañas que las indispensables para saciar la golosina en la temporada del verdeo» (Simon de R. CLEMENTE RUBIO, *Memoria sobre el cultivo y cosecha del algodón en general y con aplicación a España, particularmente a Motril*, Madrid, Imprenta Real, 1818, pàg. 5-6).

23. Vegeu les indicacions que dóna al respecte en diverses parts del seu llibre Nicola CRINITI, *Stati Uniti e Barcellona. Il traffico marittimo della bandiera nordamericana con la Catalogna attraverso i reports consolari (1800-1861)*, Milà, Giuffrè, 2011. Segons les dades d'aquest autor l'any 1800 van arribar al port de Barcelona fins a 27 vaixells nord-americans. Aquesta xifra va caure de manera significativa en els anys següents, un cop signada la pau d'Amiens, que va permetre recobrar la normalitat en la navegació transatlàntica i sembla que va fer desaparèixer el cotó nord-americà de la llotja barcelonina.

Pel que fa al cotó de Llevant, la crisi els va oferir una nova oportunitat, com posa de relleu que assolissin una quota de mercat del 7,3%, semblant a la del de Motril; un cotó amb el que compartien també una característica prou significativa. Durant els anys de crisi, tots dos arribaven a Barcelona per terra carregats en carros, el que sens dubte contribuïa a encarir el seu preu. En el cas del cotó d'Esmirna –el més habitual en el mercat barceloní, perquè per la seva qualitat s'adaptava millor per ser filat a màquina–, es comprava principalment a Marsella i arribava a la capital catalana amb mitjans de transport terrestres.²⁴

Aquesta primera fase de la llarga crisi finisecular va acabar a finals de 1801 amb els acords de pau amb Anglaterra, que van donar pas a un breu període de tres anys en el qual, recobrada la normalitat amb el restabliment del tràfic comercial, la manufactura cotonera catalana va experimentar un procés de fort creixement. Pel que respecta al proveïment de cotó, la fi del conflicte va permetre, d'una banda, recuperar i fins i tot sobrepassar els volums d'importacions anteriors i, d'una altra, consolidar els canvis en les fonts d'aprovisionament aparegudes durant la crisi. No disposem de dades oficials sobre importació de cotó per aquests anys, però en tenim prou referències. En un informe de 1808, la Junta de Comerç de Barcelona xifrava en més de tres milions de lliures el cotó consumit anualment per les fàbriques de Barcelona entre 1802 i 1804;²⁵ una dada perfectament plausible si tenim en compte el creixement més que notable que van experimentar les vendes de cotó en floca intervingudes pels corredors de canvis, la mitjana anual de les quals passà de 60.100 lliures, entre 1797 i 1801, a 227.600, entre 1802 i 1804. També el moviment de vaixells arribats al port de Barcelona i que declaren portar “cotó” mostra una forta recuperació, passant dels 12 (1797) a 52 (1804), tal com mostra la *Taula 4*. Però segurament la dada més eloqüent de la momentània normalització de la situació sigui la important caiguda de preus que van experimentar totes les varietats de cotó venudes en el mercat barceloní. El descens mitjà del provinent de les colònies va ser del 37%, el de Pernambuco del 12% i el de Motril del 27%.²⁶

Les procedències del cotó en floca aquests anys ofereixen poques novetats en relació al període anterior. La més destacada, en un moment en què els novins consoliden les seves posicions, especialment el cotó de Motril, és, sens dubte, l'espectacular irrupció del cotó veneçolà. Ja hem dit que probablement la font utilitzada per quantificar les procedències en aquests anys (els llibres dels corredors) pot introduir una certa distorsió, donat l'important percentatge de cotó americà del qual en desconeixem l'origen, i que és molt possible que la presència del cotó de Cumanà, Caracas, la Guaira o la Guaiana hagi estat ja als anys noranta més important. En tot cas, resulta evident que, almenys des de 1802, el cotó veneçolà va passar a ser, amb el 36,5%, el més important en el mercat barceloní, clarament per sobre del colombià i del granadí, que representaven el 24,3% i el 10,7%, respectivament. L'èxit no és fàcil d'explicar, ja que si bé és cert que el de Caracas, un dels més venuts, costava un 10% menys que el de

24. També el cotó de Motril arribava a Barcelona en carros quan els conflictes bèl·lics tancaven les rutes marítimes.

25. BC-AJC, Fons Gònima, B91, *Copiador de cartas*: A Miguel José de Azanza, 9-IV-1808.

26. Segons es desprèn de les operacions de compravenda intervingudes pels propis corredors de canvis. Vegeu les fonts de la *Taula 2*.

Cartagena d'Índies, el de la Guaiana tenia un preu semblant al de Girón (Colòmbia). La *Taula 8*, que recull la procedència de les compres de cotó fetes per Erasme de Gònima entre 1799 i 1817 mostra clarament que en aquesta important empresa el cotó veneçolà substitueix justament aquests anys el colombià, dominant fins aleshores.

Taula 8. Procedència del cotó comprat per Erasme de Gònima al corredor Bruno Tramullas, 1799-1817 (en milers de lliures de pes)

	FILAT			FLOCA						
	Malta	s.e.	Total	Colòmbia	Veneçuela	Puerto Rico	Brasil	Motril	s.e.	Total
1799		4	4	19					2	21
1800	5	4	9	24			5		21	50
1801		1	1	17				14	8	39
1802				4				30		34
1803					27					27
1804					23			17		40
1805										
1806					2			15		17
1807							12	15		27
1808								15		15
1814							3			3
1815							20			20
1816						4	13	1		18
1817							6			6

Fonts: Llibres del corredor Bruno Tramullas, sèrie 10, vol. 2319-2331 (1799-1821). Vegeu el peu de la *Taula 2*.

Aquesta fase de prosperitat va acabar bruscament a finals de 1804, quan de nou la política d'aliances internacionals de la Monarquia espanyola va desembocar en una nova guerra amb Anglaterra. El mes de novembre d'aquell any, Erasme de Gònima ja se'n feia ressò i assenyalava que els vaixells no sortien de Barcelona per por a la flota de Nelson, que ja n'havia apressat alguns que intentaven arribar a la ciutat, que el bloqueig marítim provocaria un encariment del preu dels aliments i de les matèries primeres i que deixaria molta gent sense feina.²⁷ Previsions pessimistes que no sols es complirien fil per randa, sinó que es perllongarien durant molt de temps. Una nova fase crítica va començar aleshores i es va allargar fins a finals de 1807. Però a diferència de l'anterior, aquesta es va iniciar com una típica crisi d'oferta per acabar convertint-se en una crisi de demanda, caracteritzada per la caiguda de la producció i el tancament d'empreses quan a la guerra exterior es va sumar, sense solució de continuïtat, una nova guerra, la del Francès, que, en desenvolupar-se a l'interior del país, a més d'enfonsar el consum, va desarticular el mercat peninsular.

27. «...hace ocho días que la esquadra de Nelson ha empezado a tomar quantos [barcos] se presentan, con un rigor que nunca se había visto, porque los barcos xicos los tiran a pique y los grandes los envían a Malta [...]. Ya se puede Vm figurar como estarán los barceloneses viendo a nuestra vista nos toman los barcos, que van cargados unos con arroz, otros con aceyte y otros con carbón, de cuyas resultas los víveres han tomado un 30% de aumento y ha quedado muchísima gente sin trabajo que es lo peor» (BC-AJ/C, Fons Gònima, L.24, *Copiador de cartes*: 24-XI-1804.

De nou, el descens de les importacions i l'increment de preus, que ja havíem vist produir-se durant la primera guerra amb Anglaterra, es van tornar a repetir durant la segona. Si bé no disposem de dades fiables sobre importacions, tant el moviment de vaixells com l'evolució dels preus o l'opinió dels propis contemporanis no deixen lloc a dubte sobre la gravetat de la crisi. En un any, l'arribada de vaixells al port de Barcelona es va reduir de 52 a 29, i tots ells, a excepció d'un que venia dels Estats Units, procedien de ports espanyols. En sentit invers, el preu es va disparar de nou i el cotó de les colònies americanes, que el 1804 es venia a 49 lliures el quintar, apujava a 66 el 1805 i a 90 el 1807, mentre que el de Motril aprofitava l'escassetat de cotons forans per, després d'una lleugera rebaixa el 1805, enfilarse des de 62 lliures (1804) a 82 (1806) i 105 (1807). Un moviment semblant va experimentar el de Pernambuco entre 1804 i 1806, si bé en aquest cas les fluctuacions a curt termini van ser més pronunciades com a conseqüència de les incertituds en l'oferta.²⁸ Les alces provocaven el desànim dels fabricants, que les consideraven «enormes y escandalosas».

Les dificultats, evidentment, van provocar alteracions en les procedències del cotó, la més destacada de les quals va ser el canvi de lideratge. Erasme de Gònima afirmava en una de les seves cartes el febrer de 1807 que «aquí ya no hay más algodón que el que viene de Motril» i no li mancava part de raó.²⁹ Aquest mateix fabricant, com es pot veure a la *Taula 8*, entre 1805 i 1808, més del 36 % del cotó que va adquirir procedia de Motril, un percentatge molt superior als cotons de Colòmbia (21,5%), Veneçuela (21,8%) i Brasil, que si bé obtenia els seus millors resultats des de la seva aparició el 1798, es quedava en un 13,2%. Les raons d'aquest lideratge les exposava la Junta de Comerç en una carta a Miguel José de Azanza d'abril de 1808, en la que demanava la prohibició d'exportar cotó americà o de Motril a l'estranger perquè era necessari per les fàbriques catalanes, especialment en «la situació actual»: el cotó d'Amèrica no arribava pel bloqueig anglès, el de Llevant, en haver de venir per terra, sortia caríssim, i el de Pernambuco, «que consumían nuestras fábricas en gran cantidad», tampoc arribava perquè França havia ocupat Portugal i se'l quedava. En aquestes circumstàncies, el cotó de Motril, que tornava a arribar a la ciutat per terra, com ja havia succeït el 1801, era la millor i en alguns moments única opció.

Amb la Guerra del Francès aquesta darrera possibilitat també es va acabar perdent. La interrupció del tràfic terrestre entre Andalusia i Catalunya imposada per la pròpia dinàmica del conflicte, unida a l'ocupació de Barcelona per les tropes franceses que pràcticament va paralitzar la producció cotonera a la ciutat, va suposar un cop dur per al cotó de Motril. L'única ruta oberta era la marítima cap al port de Tarragona, i sabem que, durant una bona part de la guerra, aquesta fou la porta d'entrada de tot tipus de mercaderies per abastir la Catalunya insurgent. A Tarragona van traslladar-se la major part dels grans comerciants barcelonins, i també dels corredors de canvis, que continuaren la seva feina fins que la caiguda de la ciutat el juny de 1811 els va obligar a fugir cap a Mallorca. Entre ells hi havia els majoristes que intervenien en les operacions de compravenda del cotó, i cal suposar que van intentar mantenir obert

28. Preus mitjans obtinguts de les operacions intervingudes pels corredors de canvis.

29. BC-AJC, Fons Gònima, L.25, *Copiador de cartas*: 7-II-1807.

el negoci en la mesura que ho permetia el context bèl·lic. Coneixem que, gràcies a la protecció de la flota britànica, va arribar a Tarragona cotó procedent d'Amèrica, via principalment Cadis i Lisboa, i de Llevant, amb vaixells maltesos, com hem vist abans. El que no sabem és la quantia i les condicions en què van arribar aquests cotons, si bé tot fa pensar que, donada la progressiva paralització de l'activitat productiva, primer a Barcelona i a mesura que va avançar el conflicte a la major part del Principat, les necessitats d'aquesta primera matèria es van reduir moltíssim.³⁰

Els protagonistes de l'arrencada industrial: del cotó brasiler al nord-americà, 1815-1840

Una de les principals conseqüències de la llarga crisi finisecular va ser la desarticulació del model comercial exterior sobre el que s'havia basat en gran mesura el creixement econòmic de Catalunya al segle XVIII. Pel que respecta a la manufactura cotonera, el tancament dels mercats nord-europeus als aiguardents catalans va trencar el cercle virtuós que, des de la dècada de 1770, havia representat la importació de semi-manufacturats de lli del nord d'Europa per ser estampats a les fàbriques de Barcelona i després exportats a Amèrica a canvi de cotó en floca. Això va obligar a encetar, durant el primer terç del XIX, un procés de reestructuració de les relacions exteriors del Principat, i a fer-ho a més en unes condicions ben difícils, marcades per la pèrdua de les colònies i la inestabilitat política i social que va provocar la crisi de l'Antic Règim i la revolució liberal a Espanya.

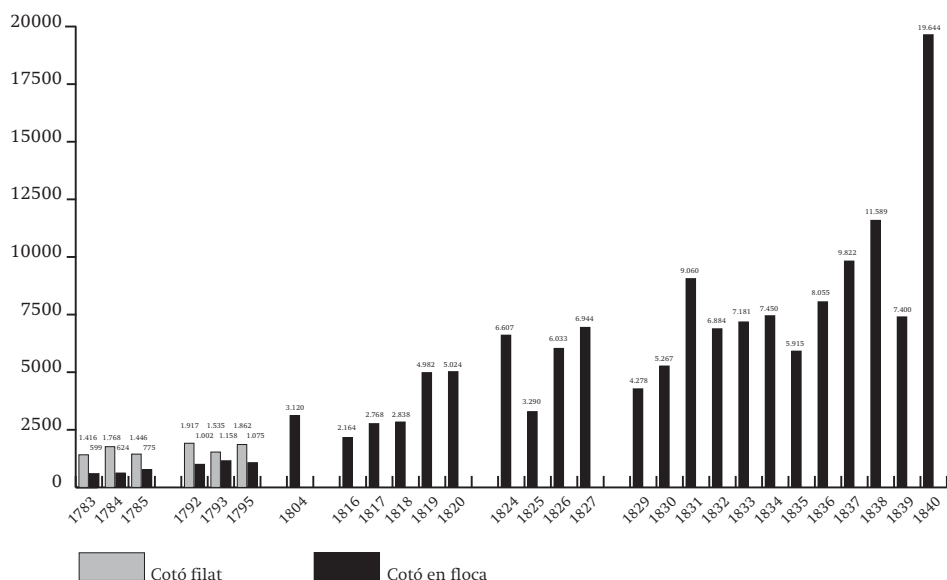
La clau de volta del nou model comercial, que comença a perfilar-se en els anys vint i que va quedar finalment ben definit a mitjans de la dècada de 1830 fou, una vegada més, l'exportació de productes vitícoles i, concretament, el vi, que va substituir definitivament l'aiguardent com a principal rengló de les exportacions catalanes. Donat que el cost de transport d'un producte com el vi, que a més tenia un valor afegit per unitat de volum més baix que el de l'aiguardent, era molt elevat, calia trobar una mercaderia a Amèrica amb forta demanda a Catalunya i que pogués oferir un noli de retorn per als vaixells ocupats en aquest comerç. Aquest producte era, evidentment, el cotó, que ja havia començat a actuar com a retorn del tràfic americà a l'últim quart del segle XVIII i que de nou es convertia en element fonamental per al bon funcionament dels fluxos comercials entre Catalunya i Amèrica en les dècades posteriors a l'ocupació napoleònica.³¹

30. Sobre l'impacte de la Guerra del Francès en l'economia catalana: Josep FONTANA, «Qui va pagar la Guerra del Francès?», dins *La invasió napoleònica*, Bellaterra, Universitat Autònoma de Barcelona, 1981, pàg. 7-20; més específicament sobre la indústria: Josep M. BENAUL, *Guerra i canvi econòmic. L'impacte de la Guerra del Francès en la indústria tèxtil llanera de Sabadell i Terrassa, 1808-1814*, Sabadell, Fundació Bosch i Cardellach, 1993; i Àlex SÁNCHEZ, «Guerra e industria. Consecuencias de la Guerra de la Independencia en la industria manufacturera española», dins Emilio LA PARRA (ed.), *La guerra de Napoleón en España. Reacciones, imágenes, consecuencias*, Alacant, Casa de Velázquez-Universidad de Alicante, 2010, pàg. 399-424.

31. Sobre la formació del nou model comercial al primer terç del segle XIX: Josep M. FRADERA, *Indústria i mercat. Les bases comercials de la indústria catalana moderna (1814-1845)*, Barcelona, Crítica, 1987; Pere PASCUAL, *Agricultura i industrialització a la Catalunya del segle XIX. Formació i desestructuració d'un sistema econòmic*, Barcelona, Crítica, 1990; i VALLS, *La Catalunya atlàntica...*

La demanda sostinguda de cotó per part de la indústria catalana era, per tant, essencial en el procés de reestructuració del comerç exterior català. La crisi finisecular havia estat un cop dur del que calia refer-se el més aviat possible i per fer-ho calia apostar decididament per aprofundir els canvis que havien començat abans de la guerra, el més important dels quals era desenvolupar al màxim la filatura mecànica, eix bàsic del procés de modernització industrial.³² No era una tasca fàcil en el context de postguerra, però la perseverança va fer que els resultats no triguessin a arribar. Si, com deia Jordi Nadal, el baròmetre per mesurar el progrés de la indústria cotonera eren les importacions de cotó en floc,³³ les dades representades en la *Figura 1* deixen clar que a partir de 1819-1820 ja s'havien recuperat els nivells d'abans de la guerra i que als anys poste-

Figura 1. Importacions de cotó pel port de Barcelona, 1816-1840 (en milers de lliures de pes)

Fonts: Per als anys 1783-1808, les de la *Taula 1*. Per als anys 1816-1840: Jordi NADAL, Josep M. BENAUL i Carles SUDRIÀ (dir.), *Atles de la industrialització de Catalunya, 1750-2010*, Barcelona, Vicens- Vives, 2013, gràfic de la pàg. 107 i sèrie de l'apèndix inclòs en el CD.

riors el creixement va ser sostingut, malgrat algun contratemps. El volum d'importacions de finals de la dècada de 1830 triplicava amb escreix el de 1804. L'indicador dels vaixells arribats al port de Barcelona amb càrrega de cotó, que encara que molt més imprecís no deixa de ser simptomàtic, també mostra que la mitjana anual dels anys 1820 i 1830 quadruplicava la dels millors anys del segle XVIII.

32. SÁNCHEZ, «Crisis económica y respuesta empresarial...», pàg. 502-510.

33. Expressió que recull d'un text de la Comissió de Fàbriques de 1846, citat a Jordi NADAL, *El fracaso de la revolución industrial en España, 1814-1913*, Barcelona, Ariel, 1975, pàg. 207, nota 61.

L'increment de les importacions responia als importants avenços que es van produir en el procés de mecanització de la filatura durant aquest període, però també es va veure afavorit per l'absència de conflictes bèl·lics entre les potències europees després de les guerres napoleòniques, que va permetre una normalització dels intercanvis comercials i de les rutes de navegació a nivell internacional. És cert que Espanya va ser en part una excepció, pels conflictes provocats per la independència de les seves colònies, però les dificultats, que sobretot es van produir durant els anys vint en la navegació per determinades zones de les costes americanes, es van veure compensades, en el cas del cotó, pel transport en vaixells estrangers. Així, el cotó brasiler, nord-americà o antillà va continuar arribant a Barcelona en quantitats suficients per atendre la demanda creixent de les fàbriques catalanes, si bé ho va haver de fer per vies molt diverses i condicionat pels canvis en la política aranzelària.³⁴

Pel que fa referència a l'origen dels cotons presents en el mercat majorista barceloní, durant aquests anys es van produir alguns canvis substancials. Hi van arribar cotons de pràcticament tot arreu, però amb diferències importants pel que respecta als ritmes i hegemonies segons els anys. Tots els indicadors de què disposem, tant les dades de les duanes com les vendes dels corredors de canvis o el moviment de vaixells, dibuixen dues grans etapes: la primera, fins a finals del decenni de 1820, clarament dominada pel cotó del Brasil; la segona, durant la dècada de 1830, caracteritzada per la irresistible ascensió del cotó nord-americà. La frontissa entre les dues etapes és difícil de precisar. El punt d'inflexió, probablement, caldria situar-ho entorn a 1827, quan tot apunta que el cotó de Pernambuco començaria a perdre posicions enfront del de Nova Orleans. En aquest sentit, el cas català no seria més que el reflex d'una dinàmica que afectaria el conjunt del mercat internacional d'aquesta matèria primera, tal com ho posa de manifest que fos per aquestes mateixes dates que a Liverpool també toqués sotre el cotó brasiler a la vegada que iniciava un ascens fulminant el cotó dels Estats Units.³⁵

La fase de recuperació econòmica i de transició cap a un nou model comercial, que es desenvolupà aproximadament entre 1815 i 1827, està protagonitzada de forma inequívoca pel cotó brasiler, el gran substitut del cotó de l'Amèrica espanyola durant el procés d'independència de les colònies. Les vendes intervingudes pel corredor Bruno Tramulles els anys 1814-1821 posen en relleu el salt espectacular que experimenta la presència del cotó de Pernambuco a les transaccions de la Llotja de Barcelona, que amb el 73,3% eclipsa totes les altres procedències. Aquesta dada pot estar esbiaixada a l'alça en tractar-se d'un sol corredor, però el valor de les vendes de cotó fetes per tots els corredors de la ciutat per a l'any 1817, recollida a la *Taula 9*, tot i reduir l'anterior percentatge, creiem que confirma el pes fonamental del cotó del Brasil en el mercat barceloní després de la Guerra del Francès, ja que sembla molt possible que bona part del cotó arribat des de Cuba fos cotó brasiler. Ho avala el fet prou conegut de que

34. VALLS, *La Catalunya atlàntica...*, pàg. 338-341.

35. D. M. WILLIAMS, «Liverpool Merchants and the Cotton Trade, 1820-1850», dins J. R. HARRIS (ed.), *Liverpool and Merseyside. Essays in the Economic and Social History of the Port and its Hinterland*, Londres, Frank Cass, 1969, pàg. 183-186.

Taula 9. Procedència del cotó venut pels corredors de canvis de Barcelona el 1817, el 1840 i el 1848 (valor en lliures catalanes)

	1817		1840		1848	
	ll.	%	ll.	%	ll.	%
Brasil	41.496	39,1	678.003	26,3	107.012	9,1
Colòmbia	437	0,4	10.036	0,4		
Veneçuela	3.943	3,7	36.364	1,4		
Cuba	42.709	40,1	159.525	6,2	4.205	0,4
Puerto Rico			117.945	4,6	4.496	0,4
Estats Units			1.424.891	55,2	1.037.655	87,8
Llevant	13.699	12,9	6.556	0,2		
Motril	4.040	3,8	148.135	5,7	9.893	0,8
Indeterminat					18.883	1,6
TOTAL	106.324	100	2.581.455	100	1.182.143	100,0

Fonts: Elaboració pròpia a partir de les dades que amablement ens ha facilitat Lluís Castañeda extretes dels llibres dels corredors de canvis de la ciutat actius en cadascun d'aquests anys, conservats a l'Arxiu Nacional de Catalunya.

l'illa carib produïa més aviat poc cotó, donada la seva especialització en la producció sucrera. Tot sembla indicar que una part de l'alt percentatge (40,1%) que representaven les trameses des de Cuba corresponia, per una banda, a cotó nord-americà i de les colònies espanyoles en l'Amèrica continental, però, per altra banda, una part important és gairebé segur, pel que veurem després, que era cotó del Brasil carregat en vaixells espanyols i catalans que feien la ruta de Cuba a Barcelona passant per Cadis. Les arribades de vaixells al port de la ciutat els anys 1815 i 1819 així ho proven. Les embarcacions que venien directament del Brasil o de Cuba són molt poques, mentre que els principals orígens eren Cadis i Lisboa i, el que és més significatiu, els canvis d'un any a l'altre mostren un clar procés de substitució: caigueren en un 66% els vaixells procedents de la ciutat gaditana, a la vegada que augmentaren els provinents de la capital portuguesa en un 52%.³⁶

L'hegemonia del cotó de Pernambuco i d'altres zones de producció brasileres continuà durant tota la dècada de 1820 i només va començar a ser discutida a partir de 1830. Les dades per a 1824 i 1827 així ho proven. En el primer d'aquests anys, les bales de cotó brasiler arribades a Barcelona a través de Portugal (*Taula 10*) representaven la meitat (50,1%) de tot el cotó descarregat al port de Barcelona. Aquest percentatge disminuï substancialment tres anys més tard, baixant al 14,3%, però probablement estem de nou davant d'un canvi que afecta més les rutes a través de les quals arribava la fibra que el seu origen primigeni. De fet, el que perdé Portugal ho guanyà sobretot Anglaterra i una petita part França, de manera que tot apunta que la major part del cotó que arribava a Barcelona procedent de Liverpool i Gibraltar –sense descartar que també Marsella tingui aquí el seu paper– amb molta seguretat fos brasiler. Això provaria que les dades sobre el cotó estranger entrat a Barcelona el desembre de 1827 trobades per Josep M. Fradera i que donaven un 80% al cotó de Brasil enfront

36. Vegeu les dades concretes més amunt, a la *Taula 4*.

Taula 10. Procedència del cotó en floca arribat al port de Barcelona i dels vaixells que transportaven cotó en 1824 i 1827 (en %)

	VAIXELLS		COTÓ	
	1824	1827	1824	1827
EUROPA				
Anglaterra	7	20	6,1	34,7
França	15,9	33,3	5,3	18,3
Itàlia	12,8	7,2	6,9	0,9
Portugal	20,7	7,2	50,1	14,3
Altres	1,3	1	0,5	1,3
AMÈRICA				
Cuba	1,3	4,6	1,6	8,5
Puerto Rico	1,8	1,5	1,7	1,9
Altres	0,4	0	0,4	0
ESPANYA				
Cadís	17,2	1	8,8	0,2
Motril	13,2	14,4	15	15,2
Altres	7,9	8,7	3,5	3,2
ALTRES	0,4	1	0,3	1,6

Fonts: Arxiu de la Diputació de Barcelona, Ll. 607, 608, 609, 612, 544 i 546.

d'un 13% al nord-americà, un 5% al turc i un 2% al de les colònies antillanes angleses i franceses, potser no eren tan exagerades (si bé poden contenir un cert biaix per raó de l'estacionalitat) com en un principi ens havien semblat.³⁷

Les raons que expliquen l'hegemonia del cotó brasiler tenen molt a veure tant amb les exportacions de vins catalans cap aquell país com amb l'activa presència de comerciants anglesos al Brasil, arran del trasllat de la cort portuguesa a Rio de Janeiro durant les guerres napoleòniques i, sobretot, del tractat anglo-portuguès signat el 1810 que liberalitzava el comerç de la colònia lusitana. Evidentment, les exportacions dels vins catalans al Brasil –primer a través de Lisboa i des de la independència del país el 1825 directament cap a Rio de Janeiro–, que van créixer molt després de la guerra i assoliren els seus màxims justament en els anys vint, estan directament vinculades a l'auge del cotó brasiler al mercat barceloní, ja que aquest era el principal, sinó l'únic, producte de retorn dels vaixells catalans que feien la ruta atlàntica. Per això, quan aquests van tenir dificultats per navegar per les costes americanes durant el procés d'independència de les colònies espanyoles, els anglesos els van substituir com a principals transportistes de cotó brasiler, via Liverpool i Gibraltar, cap a Barcelona. Era la feina que des de 1810 com a mínim venien fent per a la seva pròpia indústria.³⁸

El domini del cotó brasiler es va veure afavorit sens dubte per la caiguda en picat, fins la seva pràctica desaparició durant aquesta etapa, del cotó de les colònies espanyoles com a conseqüència del procés d'emancipació. Ja abans de les guerres d'independència, el cotó de Colòmbia i de Veneçuela havia experimen-

37. FRADERA, *Crisi colonial i mercat interior...*, vol. I, pàg. 317.

38. VALLS, *La Catalunya atlàntica...*, pàg. 338-341.

tat un descens espectacular, com posen de relleu les vendes dels corredors de canvis. Entre 1814 i 1821 a penes sumaven el 5% de l'oferta de cotó a la ciutat, un percentatge semblant al del número de vaixells arribats a Barcelona des d'aquestes procedències. Només el restabliment de relacions diplomàtiques i comercials permetria, a la segona meitat dels anys trenta, recuperar aquestes fonts d'aprovisionament, però aleshores el panorama havia canviat i els cotons que interessaven ja no eren els d'aquestes procedències.

El que sí va continuar tenint un paper destacat en el mercat barceloní fins ben entrats els anys quaranta va ser el cotó de Motril. Molt afectat per la Guerra del Francès, li costà una mica de recuperar el seu lloc una vegada acabat el conflicte bèl·lic. Entre 1815 i 1819, la seva quota de mercat no arribava al 5%, possiblement degut als seus alts preus de venda en uns moments en què una oferta abundant, diversificada i, en termes generals, amb uns preus força moderats per a les altres varietats, s'instal·là de nou a Barcelona. Amb tot, aquesta situació va millorar a partir de 1819-1820, quan un descens substancial del preu li va permetre escalar ràpidament posicions fins assolir el 15% en els anys vint i l'11% en la dècada de 1830.³⁹ Un lloc confortable per una oferta que s'havia mostrat molt estable i que havia actuat com una font d'aprovisionament segura en els moments de més dificultats durant els anys convulsos de l'inici de segle. L'estabilitat en el nombre de vaixells que any rere any, entre 1802 i 1840, arribaven a Barcelona amb cotó de Motril així ho prova.

Curiosament, la trajectòria del cotó de Llevant va ser la inversa del de Motril, tot i compartir amb aquell el seu caràcter de font d'aprovisionament alternativa en temps de crisi. Era un cotó per a moments de dificultats en el tràfic atlàntic, que deixava d'interessar quan aquestes desapareixien. Hem vist aquest comportament al segle XVIII i de nou ho podem comprovar al XIX. De fet, sempre va estar present en el mercat barceloní, però de forma residual tret de determinades conjuntures. Malgrat que algunes de les seves varietats, com el de Jumel procedent d'Egipte, van gaudir de certs avantatges aranzelaris, aquests cotons, que arribaven a Barcelona principalment portats des de Marsella, Gènova i Liorna, rarament representaven més enllà del 5% de l'oferta global. Només en moments de crisi, com els de la guerra amb Anglaterra de 1797-1801, o de canvis en el mercat, com van ser els immediatament posteriors a la Guerra del Francès, podia superar aquest percentatge i tant sols en dos o tres punts. En algun any concret, com el 1817, podia situar-se per sobre del 10%, però això era excepcional. A partir del 1820 la seva davallada va ser contínua fins que una Real Ordre de 16 de març de 1830 va donar-li el cop de gràcia definitiu en prohibir-ne la importació «por lo mucho que perjudica al de Motril».⁴⁰ Només, excepcionalment, el context de la “fam de cotó” provocada per la Guerra de Secessió dels Estats Units li va brindar, conjunturalment, un nou moment de glòria en el mercat barceloní.⁴¹

39. En aquestes apreciacions sobre l'evolució dels preus, a manca d'una informació més consistent, seguim les dades de Lucas BELTRÁN, «La evolución del precio del algodón en rama en España durante los siglos XIX y XX», *Anuario de la industria textil española*, 1945, pàg. 66-73.

40. NADAL, *El fracaso...*, pàg. 203.

41. PASCUAL, *Agricultura i industrialització...*, pàg. 199-201.

Pel que respecta al cotó nord-americà, desgraciadament no tenim cap informació precisa de la seva importància en el mercat barceloní abans de 1827. Hem vist l'arribada d'alguns vaixells procedents dels Estats Units des de principis de segle i que alguns fabricants van adquirir partides de cotó nord-americà en aquests anys. Intuïm també que una part del cotó arribat de Cuba i Puerto Rico que van vendre el 1817 els corredors de canvis podia tenir aquella procedència. De fet, en les notes de preus setmanals que els corredors de canvis publicaven en el *Diario de Barcelona* entre juliol i desembre de 1819 podem comprovar que el cotó "New Orleans" va cotitzar regularment.⁴² El mateix va succeir entre l'agost de 1820 i el mateix mes de 1821. També és possible que part del cotó descarregat per vaixells anglesos al port de Barcelona el 1824 en realitat provingués de Nova Orleans o Charleston, però l'única dada quantitativa concreta de què disposem és la de desembre de 1827, ja esmentada, que ens diu que el cotó dels Estats Units representava el 13% dels cotons estrangers arribats a Barcelona. Un percentatge que, si coneguéssim l'oferta global, incloent el de les colònies i el de Motril, segurament es reduiria de forma considerable. La informació, a més, coincideix amb el fet que a partir de desembre de 1826 els corredors de canvis tornen a publicar regularment la cotització de la varietat "New Orleans" en les notes de preus repartides amb l'edició sabatina del *Diario de Barcelona*.

Tot amb tot, no és agosarat pensar que a partir de 1827 la presència del cotó nord-americà a Barcelona va créixer ràpidament, inaugurant així una nova etapa en la que aconseguí arraconar tots els seus competidors, especialment el brasiler, en el mercat local. El desplaçament va ser progressiu i no es va completar fins a mitjans dels anys 1830. Les dades de la Duana de Barcelona per als anys 1831-1833 demostren que el cotó dels Estats Units va reduir les distàncies respecte del de Brasil fins a posar-se al seu nivell (*Taula 11*). L'acostament va ser més fruit del retrocés del cotó de Pernambuco i dels altres indrets de la costa brasilera que no pas de l'increment del de Nova Orleans. Però la realitat és que la gran distància entre un i l'altre que vèiem el 1827 havia desaparegut sis anys després i que a partir d'aleshores l'hegemonia del cotó dels estats del sud de la Unió Americana, la principal

Taula 11. Procedència del cotó arribat a Barcelona entre 1831 i 1833 (en milers de lliures de pes)

	1831	%	1832	%	1833	%
Brasil	3.763	44	2.614	40	2.223	32
Estats Units	2.207	26	2.106	32	2.186	31
Cuba i Puerto Rico	1.556	18	920	14	1.568	23
Motril	592	7	628	9	712	10
Turquia	260	3	224	3	157	2
Índia	60	1	62	1	69	1
Malta	46	1	68	1	51	1
TOTAL	8.484		6.622		6.966	

Fonts: BC-AJC, Ll. 40, c. 56, Exp. 8.

42. *Diario de Barcelona*, notes de preus fetes públiques el dissabte de cada setmana pels corredors de canvis.

àrea productora del món, seria inqüestionable. Les vendes intervingudes pels corredors de canvis el 1840 ho corroboren. Com es pot veure a la *Taula 9*, el cotó de Nova Orleans i Charleston suposava el 55,2% del valor total, superant de forma clara el de Pernambuco i Marañón, que representava el 26,3%. Les proporcions ja s'havien invertit totalment. Molt lluny quedaven els procedents de Cuba i Puerto Rico (10,8%), Motril (5,7%), Colòmbia i Veneçuela (1,8%) o Llevant (0,4%), i encara en el cas dels provinents de les Antilles no seria inversemblant pensar que es tractava en realitat cotó d'origen nord-americà, almenys en part.

Les raons de fons de l'èxit del cotó nord-americà són diverses i a llarg termini tenen a veure sobretot amb la seva perfecta adequació a la filatura mecànica i amb el seu preu molt competitiu. Però també hi va tenir molt a veure el règim aranzelari que va imposar la Monarquia espanyola des de mitjans dels anys vint. L'establiment del dret diferencial de bandera el 1825, que beneficiava els cotons portats amb vaixells espanyols, va ser ratificat dos anys més tard amb una substancial modificació: s'incrementaven els gravàmens i s'establien diferències segons les procedències. Aquesta diferenciació fou clau, perquè justament afavoria el cotó del Brasil i dels Estats Units, que veien reduïts en quasi un 50% els drets que havien de pagar en relació als d'altres procedències. És cert que aquest avantatge es va eliminar el 1830,⁴³ però durant els tres anys que es va mantenir en vigor, el cotó nord-americà va doblar la seva presència al mercat barceloní, si comparem les dades de 1827 i 1831, mentre es reforçaven les seves xarxes de transport i comercialització.

Més transcendent encara va ser la Reial Ordre de 6 de maig de 1834, que va tornar a implantar els drets diferencials de bandera però amb importants discriminacions. La principal va ser el millor tracte que obtenien els cotons americans, sense diferenciar orígens geogràfics, que vinguessin des dels dipòsits de Cuba i Puerto Rico transportats en vaixells espanyols. Això, evidentment, afavoria el collit a les plantacions cubanes, però també el del Brasil i, sobretot, el dels Estats Units. Com ha assenyalat Josep M. Fradera, aquest aranzel va ser determinant en la substitució definitiva del cotó brasiler pel nord-americà en el mercat majorista barceloní.⁴⁴ La raó fonamental era la reducció de costos de transport que suposava la proximitat dels Estats Units a les illes antillanes en comparació amb el Brasil. L'impacte d'aquesta Reial Ordre va trigar dos anys a fer-se evident, però els seus efectes foren contundents: el nombre de vaixells entrats amb cotó al port de Barcelona procedents de Cuba i Puerto Rico va passar de representar el 45% de tots els arribats de ports estrangers l'any 1835, fins al 88% el 1840 (*Taula 4*). Si del nombre de vaixells passem a les quantitats de cotó entrades per la Duana de Barcelona en els mateixos anys (*Taula 12*), el resultat és el mateix: el 1835 procedia dels dipòsits de Cuba i Puerto Rico només el 7% de tot el cotó arribat a la ciutat, mentre que el 1840 era quasi el 73%.

Aquest règim aranzelari no agradava ni els industrials ni els grans comerciants catalans, que des del primer moment van denunciar que la reducció de drets no compensava l'increment de les despeses de transport que comportava obligar en la pràctica a passar pels dipòsits de Cuba i Puerto Rico. Això tenia

43. VALLS, *La Catalunya atlàntica...*, pàg. 392-397.

44. FRADERA, *Indústria i mercat...*, pàg. 244-245.

Taula 12. Procedència del cotó en floca arribat a Barcelona segons el registre de la Duana entre 1834 i 1840 (en milers de lliures de pes)

PROCEDÈNCIA	1834	%	1835	%	1836	%	1837	%	1838	%	1839	%	1840	%
Motril	937	13	1.179	17	988	12	884	9	1.163	10	1.685	21	1.122	6
Amèrica espanyola	683	9	1.320	21	1.475	18	1.062	11	1.297	12	1.875	23	1.946	11
Amèrica no espanyola														
Dipòsit de Cuba i Puerto Rico			453		1.627		4.973		7.308		3.699		13.238	
Ports americans	3.754		2.751		3.141		1.454		1.267		737		904	
Ports europeus	2.053		346		386		324		6		135		1.022	
Total	5.807	78	3.550	57	5.154	65	6.751	72	8.581	76	4.571	57	15.164	83
Àsia i Mediterrània			282	5	386	5	741	8	216	2				
TOTAL	7.427	100	6.331	100	8.003	100	9.438	100	11.257	100	8.131	100	18.232	100

Fonts: BC-AJC, Ll. 84, c. 117, f. 315: *Contaduría de la Provincia de Barcelona. Nota del algodón en rama introducido y despachado por la Aduana de Barcelona en los años de 1834 a 1838*; Ll. 94, c. 126, f. 21: *Nota del algodón en rama introducido y despachado por la Aduana de Barcelona en los años 1839 i 1840*.

com a conseqüència l'encariment del preu d'aquests cotons un cop posats a Barcelona, especialment el del cotó brasiler, per la gran distància que havia de recórrer des de Pernambuco a les illes antillanes abans de viatjar a Barcelona. Però, a pesar de les queixes, l'aranzel de 1834 va estar vigent fins el 1846, és a dir, els 12 anys que van veure el triomf definitiu del cotó de Nova Orleans i Charleston.⁴⁵ Tal com mostra la *Taula 9*, el 1848, el valor de les vendes fetes pels corredors de canvis a la Llotja de Barcelona són inequívocues al respecte: el cotó nord-americà representava ja el 87,8%, mentre que el brasiler havia caigut fins al 9,1% (*Taula 9*).

Conclusions

Les paraules del representant francès davant el comerç d'Hamburg amb les que començàvem aquest treball són perfectament aplicables al funcionament canviant dels circuits comercials per mitjà dels quals la indústria cotonera catalana va aconseguir d'aprovisionar-se de la matèria primera que manipulava durant aquests anys convulsos de la crisi de l'Antic Règim. L'evolució del mercat majorista de cotó barceloní mostra clarament l'adaptabilitat i versatilitat que van demostrar els industrials i comerciants de la ciutat per obtenir aquella matèria primera que era bàsica per al creixement d'un sector industrial en vies d'assumir el lideratge indiscutible del procés d'industrialització regional.

45. Una visió general de les conseqüències dels canvis en el règim aranzelari sobre les importacions de cotó, a VALLS, *La Catalunya atlàntica...*, pàg. 392-397.

Enfrontats a unes conjuntures incertes i sobtadament canviants derivades de les reiterades guerres en què es va veure involucrat el país entre 1793 i 1814, durant les quals els bloquejos marítims i els tancaments de les rutes comercials alteraven l'accés a aquesta matèria primera per un país que havia d'acudir necessàriament a l'estranger per proveir-se'n, els homes de negocis catalans, i en especial els barcelonins, se'n van saber sortir diversificant les fonts d'aprovisionament, desfent les xarxes comercials inservibles per construir-ne de més adequades i adaptades als canvis en el comerç internacional d'aquesta matèria primera i als del marc legislatiu que s'anaren produint. Ho van fer sempre amb l'objectiu d'intentar assegurar un proveïment regular dels cada vegada més nombrosos filadors d'aquesta fibra.

En conseqüència, el nostre recorregut ens porta a concloure que van existir tres fases en el proveïment de cotó en floca del mercat majorista barceloní del tombant del segle XVIII al XIX. A la primera, entre la Guerra de les Tretze Colònies i l'inici de les hostilitats amb Gran Bretanya el 1797, quan el cotó filat maltès amenaçava convertir-se *de facto* en un monopoli, es va poder frenar aquesta tendència perniciosa recurrent al cotó en floca de les colònies americanes i fomentant-ne la seva filatura a Catalunya. A la segona, a partir de 1797, quan les guerres colonials van tancar les rutes amb Amèrica, es van trobar unes alternatives en el cotó brasiler i el de Motril, portats a Barcelona en vaixells neutrals (o fins i tot en carros!), que es van mostrar suficients per garantir el proveïment en el moment en què una expansiva filatura autòctona va rebre l'empenta decisiva de la mà del decret de 6 de novembre de 1802 que prohibia la importació de cotó filat. Finalment, la tercera fase s'inicià quan, després de la Guerra del Francès, es va recuperar gradualment la normalitat i es van donar les passes decisives cap a l'establiment del sistema fabril modern. El context en què es donà aquest pas transcendental fou el de la reestructuració del model de relacions externes de l'economia catalana forçada per la pèrdua de les colònies continentals americanes i per l'enfonsament de les exportacions d'aiguardents cap al nord d'Europa. La reorientació de l'exportació vitícola cap al Brasil i les colònies espanyoles del Carib va poder ser aprofitada per consolidar una oferta abundant de fibra a Catalunya en la mesura que el cotó fluix constituïa un retorn molt convenient per unes exportacions de vi amb valor afegit per unitat de volum relativament reduït. En un primer moment, a la dècada de 1820, el predomini en els retorns va correspondre al cotó brasiler, en sintonia amb el pes assolit per l'exportació vitícola cap a aquell mercat. Ara bé, durant la de 1830 el cotó de les plantacions del sud dels Estats Units va desbancar-lo. Es tracta d'un fenomen que no es exclusiu de Catalunya. Es constata una evolució similar en el mercat de Liverpool, la principal llotja cotonera del món. El que és genuí del cas català és que aquest desplaçament es va veure facilitat pel fet que les colònies espanyoles de Cuba i Puerto esdevinguessin simultàniament les principals plataformes de l'exportació vitícola.